

نقش دین اسلام در حفظ و حمایت از حقوق زنان

فاطمه سلیمانی^۱

چکیده

نقش دین اسلام در حفظ و حمایت از حقوق زنان بسیار حائز اهمیت است. با توجه به تعالیم اسلامی، می‌توان به این نتیجه رسید که اسلام نه تنها حقوق زنان را شناسایی کرده، بلکه بر لزوم رعایت آن‌ها تأکید دارد. همچنین می‌توانیم بگوییم که دین اسلام نقش مهمی در حفظ و حمایت از حقوق زنان دارد. در کلام قرآن و پیامبر (ص) و ائمه، بسیار به رعایت حقوق زنان سفارش شده است. و همه معصومین در عمل همواره با زنان و دختران خود به نیکوترین وجه رفتار میکردند و برای شخصیت زنان احترام زیادی قائل بودند. تحقیق در این موضوع، از این جهت که می‌تواند به آگاهی عمومی و بهبود وضعیت زنان در جوامع اسلامی کمک کند، ضرورت دارد. این مقاله که به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است، نقش دین اسلام در حفظ و حمایت از حقوق زنان را بررسی می‌کند و به حقوق مختلف زنان در زمینه‌های ازدواج و آزادی در انتخاب شوهر (برای دختران باکره با اذن پدر)، حق طلاق در شرایطی که شوهر به مدت طولانی غایب باشد و نه طلاق دهد و نه نفقه یا دارای عیبی باشد مانند دیوانگی و ناتوانی جنسی، حقوق اقتصادی از قبیل: استقلال مالی، مهریه، نفقه و ارث، می‌پردازد و از بیعت، هجرت، جهاد و شهادت و شکنجه‌های زنان به عنوان حق و حضور اجتماعی سیاسی آنان، در طول تاریخ اسلام یاد می‌کند و بیان میکند که زن و مرد در طی کردن مسیر معنویات و کمال الهی باهم برابر اند.

کلید واژه‌ها: اسلام، زن، حقوق، برابری، تفاوت‌ها

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه امام صادق علیه السلام

مقدمه

انسان از گذشته‌های دور تا به امروز در پی شناسایی حقوق خویش و در جهت تأمین و تضمین آن، همواره قربانی داده است. پرداخت هزینه‌های سنگین در این راه به تدریج جامعه بشری را به سوی تنظیم و تدوین حقوق بشر هدایت نمود. اعلامیه‌های حقوق که سابقه تدوین برخی از آنها به قرن‌ها قبل بازمی‌گردد نمونه‌ای از تلاش انسان در این راستا می‌باشد.

حقوق زن در اسلام همواره یکی از موضوعات مهم و پربحث در ادبیات اسلامی بوده است. اسلام به عنوان یکی از بزرگترین ادیان دنیا، توجه زیادی به حقوق زنان داشته و این موضوع را به عنوان یک مبحث عمده در احکام اسلامی مطرح کرده است. حضور زنان به عنوان اعضای مهم و حیاتی در جامعه، توسط اسلام بسیار مورد توجه است و حقوق آنها در اقتصاد، اجتماع، سیاسی و حقوقی تضمین شده است.

اسلام بر اصل برابری انسان‌ها تأکید دارد و در آیات قرآن، مردان و زنان به عنوان موجوداتی برابر معرفی شده‌اند. آیه «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ» (حجرات: ۱۳) نشان‌دهنده این است که تقوا و عمل صالح معیار برتری انسان‌هاست و نه جنسیت.

در زمان ظهور اسلام، وضعیت زنان در بسیاری از جوامع به شدت نامطلوب بود. اسلام با معرفی اصولی نوین، حقوقی را برای زنان به رسمیت شناخت که پیش از آن وجود نداشت. این تغییرات تاریخی نشان‌دهنده این است که دین اسلام به عنوان یک منبع الهی، به نیازها و خواسته‌های زنان توجه داشته است. در تاریخ اسلام، زنان به عنوان مشاوران و فعالان اجتماعی شناخته شده‌اند. شخصیت‌هایی مانند حضرت خدیجه (س) و حضرت زهرا (س) نقش‌های مهمی در تاریخ اسلام ایفا کرده‌اند.

ضرورت بررسی نقش دین اسلام در حفظ و حمایت از حقوق زنان نه تنها به فهم بهتر این دین کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به ترویج آگاهی عمومی، مبارزه با تبعیضات و خشونت‌ها، و ارتقاء وضعیت اجتماعی زنان کمک کند.

از آنجایی که در دین اسلام حمایت از حقوق زن از اهمیت بالایی برخوردار است، پیش از این نیز در منابع متعددی به این موضوع پرداخته شده است. مواردی را که در این مقاله به آنها استناد و اشاره شده است به اختصار بیان می‌کنیم؛ کتاب (نظام حقوق زن در اسلام) از شهید مرتضی

مطهری که در این موضوع یکی از بهترین منابع به شمار می رود و به طور گسترده آن را مورد بررسی قرار داده اند. کتاب (نگاهی به حقوق زن در اسلام) از زهرا عظیمی، کتاب (مشارکت اجتماعی زنان از منظر قرآن و روایات) از رقیه سیدی جربندی، کتاب (حقوق خانوادگی زن) از سید ابراهیم حسینی، کتاب (حقوق زن در اسلام و جهان) از یحیی نوری، کتاب (زن، خانواده و جامعه) از قربانعلی دری نجف آبادی، و کتاب (اسلام، زن و جستاری تازه) از سید محمد حسین فضل الله، و کتاب (زن در خانواده) از جعفر حق شناس و منابع دیگر که در این زمینه وجود دارد. وجه تمایز این مقاله با دیگر آثار مشابه؛ تاکید بر نقش دین اسلام در شناخت و درک عمیق زن و اعطای حقوق متناسب با جسم و روح او می باشد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- معنای لغوی و اصطلاحی اسلام

معنای لغوی اسلام، انقیاد، طاعت و تسلیم شدن در برابر خداوند است^۱ و این معنای اسلام به طور کلی صفت دین الهی می باشد که در آیه شریفه (ان الدین عند الله الاسلام، دین در نزد خدا اسلام (تسلیم بودن) است)، به آن اشاره شده.

معنای اصطلاحی اسلام همان شریعت و دین حضرت محمد است و به مجموعه عقاید و دستورات علمی و اخلاقی اطلاق می شود که به طور صریح در قرآن و سنت بیان شده و یا از آنها استنباط می شود که به مجموع اینها دین اسلام می گویند.^۲

۱-۲- معنای لغوی زن

زن در لغت، به معنای نقیض مرد، مطلقاً فردی از افراد مونث خواه مجرد باشد یا متاهل. مقابل مرد و رجل، ماده ای از نوع بشر می باشد.^۳

۱-۳- معنای لغوی و اصطلاحی حقوق

^۱ قرشی، قاموس قرآن، ص ۳۰۱

^۲ مومن و بهرامی، نظام سیاسی اجتماعی اسلام، ص ۲۸

^۳ دهخدا، لغت نامه دهخدا، واژه زن.

حقوق به معنای جمع حق؛ به منظور تنظیم روابط مردم و حفظ نظم در اجتماع است. حقوق برای هر کس امتیاز هایی را در برابر دیگران می شناسد و توان خاصی ب فرد می بخشد. به این امتیاز و توانایی حق می گویند، که جمع آن حقوق است و به آن حقوق فردی هم می گویند.^۱

در اصطلاح فقه: حق در فقه به دو معنی به کار می رود: یکی "حق" در مقابل "حکم" به این معنا که در قانون اموری پیش بینی شده که فرد می تواند به قصد خود برخی از آنها را تغییر دهد، به این امور قابل تغییر حق می گویند. دوم حق به معنی نوعی از مال در مقابل عین دین منفعت و انتفاع است.

در اصطلاح حقوق: حق توانایی و قدرتی است که حقوق هر کشور به افراد می دهد تا از مالی به طور مستقیم استفاده کنند و یا انتقال مال و انجام دادن کاری را از دیگران درخواست کنند.^۲

۲- حقوق حمایتی اسلام از زنان

برای درک آنچه که اسلام برای زن در نظر گرفته است نیازی به آن نیست که از بدبختی ای که او در دوران پیش از اسلام و امروزه در دنیای متجدد گرفتار آن است، اظهار تأسف کنیم. اسلام به زنان حقوق و امتیازاتی را داده است که او تحت هیچ دین و یا نظام قانونی دیگری از آنها برخوردار نبوده است. این نکته از طریق مطالعه این موضوع به عنوان یک کل و به صورت تطبیقی، به جای بررسی ناقص آن درک می شود. حقوق و وظایف یک زن مساوی یک مرد است اما الزاماً مشابه آنها نیست. مساوات و مشابهت دو مفهوم کاملاً متفاوت اند. این تفاوت قابل درک است چرا که زن و مرد مشابه نیستند ولی مساوی خلق شده اند. با در نظر داشتن چنین تمایزی، مشکلی ایجاد نمی شود. این غیر ممکن است که بتوان حتی دو مرد یا دو زن همانند یکدیگر یافت. تفاوت بین برابری و همانندی دارای اهمیت فوق العاده ای است. برابری، مطلوب و واقعاً عادلانه است، در حالیکه همانندی اینطور نیست. مردم همانند یکدیگر آفریده نشده اند ولی برابر خلق شده اند. با در نظر داشتن چنین تمایزی، جایی برای تصور این که زن پست تر از مرد است باقی نمی ماند. هیچ زمینه ای برای اینکه تصور کنیم که زن به دلیل آنکه حقوق مشابه مرد ندارد، دارای اهمیتی کمتر از مرد است، وجود ندارد. اگر مقام او درست مشابه مقام مرد بود، آنگاه زن نسخه

^۱ کاتوزیان، مقدمه علم حقوق، ص ۲

^۲ سیدی جربندی، مشارکت اجتماعی زنان از منظر قرآن و روایات، ص ۱۳۰

دیگری از مرد می‌شد، که چنین نیست. این حقیقت که اسلام به زن حقوق مساوی و نه مشابه مرد می‌دهد نشان می‌دهد که اسلام زن را به درستی در نظر گرفته، او را به رسمیت شناخته و برای او شخصیت مستقلی قائل است.

این عقیده اسلام نیست که زن را محصول شیطان و بذر بدی می‌پندارد. قرآن نیز مرد را ارباب مسلط زن که در مقام او زن هیچ چاره‌ای ندارد جز آنکه تسلیم سلطه‌اش باشد قرار نداده است. این اسلام نیست که این سؤال را مطرح کرده است که آیا زن اساساً دارای روح است یا خیر؟ در تاریخ اسلام هرگز هیچ مسلمانی در مورد مقام زن یا دارا بودن روح و یا سایر کیفیتهای انسانی او تردید نکرده و به طرح این مسائل نپرداخته است. او دارای کیفیتهای روحانی نیز شناخته می‌شود. بر خلاف عقاید رایج، اسلام تنها حوا را برای ارتکاب نخستین گناه سرزنش نمی‌کند. قرآن این نکته را کاملاً روشن کرده است که هم آدم و هم حوا وسوسه شدند، هر دو مرتکب گناه شدند، و پس از توبه، بخشش خداوند به هر دوی آنها تعلق گرفت و سپس خداوند هر دوی آنها را پوشانید در حقیقت اینطور به نظر می‌رسد که در قرآن آدم بیشتر برای نخستین گناه مورد سرزنش قرار می‌گیرد.^۱

اسلام برای شخصیت و هویت انسانی افراد ارزش قائل است و از همین رو برای حفظ شخصیت و حیات محترمانه زنان حقوقی را برایشان وضع کرده، و به کوچکترین جنبه‌های زندگی از همه جهات مختلف توجه کرده است. همه حقوقی که در اسلام برای زنان مقرر شده به منظور حمایت، از جهات معنوی و مادی و حفظ شخصیت زن می‌باشد. در ادامه بحث می‌خواهیم به حقوقی بپردازیم که اسلام برای زنان مقرر کرده و به موجب آن زمینه فعالیت و حضور زنان در اجتماعات نیز فراهم می‌شود.

۳- حق ازدواج

انتخاب همسر ی از مهم‌ترین انتخاب‌ها در زندگی است و نقش بزرگی در سعادت و خوشبختی هر انسان دارد و در دین اسلام به ازدواج بسیار توصیه شده:

^۱ وارث، مقام زن در اسلام، ص ۲۵

سال عقب تر هستند. طبق روایات نیز حداقل پنجاه نفر از ۳۱۳ یار امام زمان، زنان میباشند. همچنین در قرآن کریم آمده است (یا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا).^۱ (ای مردم، از پروردگارتان پروا کنید، همان که شما را از یک تن آفرید و از [نوع] او جفتش را آفرید و از آن دو مردان و زنان بسیاری را منتشر ساخت، از همان خدایی که [با] سوگند [به] نام [او] از یکدیگر درخواست می‌کنند و در حق خویشاوندان [تقوا داشته باشید] زیرا خدا همواره مراقب شماست)

(خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ).^۲ زن و مرد از یک جنس و هر کدام مکمل دیگری است. نظام آفرینش با یکی از آنها اداره نمیشود و به هر دو نیاز دارد و هر دو باید وظیفه‌ی خود را خوب و حکیمانه انجام دهند.

(وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا)،^۳ از نسل این پدر و مادر امروز حدود هفت میلیارد انسان بر روی زمین است. بث یعنی پهن کردن گسترانیدن. (وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً)،^۴ حدود هفت میلیارد جمعیت فعلی همگی از یک پدر و مادر هستند.

در سیر مقامات الی الله نیز زن و مرد هر دو یکسان هستند میدان کسب کمالات و فضایل برای هر دو باز است ملک و ملکوت عالم برای تعالی انسانها همچون بستر است و زن و مرد باید در مسیر، تعالی با یکدیگر رقابت کنند هر کس در پیشگاه خداوند شایسته تر و لایقتر باشد عزیزتر است (لیمیز الله الخبیث من الطیب): «تا خبیثها از طیبهها جدا شوند».^۵

^۱ نساء، آیه ۱

^۲ همان

^۳ همان

^۴ همان

^۵ دری نجف آبادی، زن، خانواده و جامعه، صص ۷۰ تا ۷۲

نتیجه‌گیری

دین اسلام به عنوان یک دین جامع و جهانی، در بسیاری از ابعاد زندگی انسان‌ها، از جمله حقوق زنان، تأکیدات خاصی دارد. بررسی نقش اسلام در حمایت از حقوق زنان نه تنها به فهم بهتر این دین کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به تبیین جایگاه واقعی زنان در جامعه اسلامی و رفع سوء تفاهات موجود در این زمینه کمک کند. می‌توانیم بگوییم که دین اسلام نقش مهمی در حفظ و حمایت از حقوق زنان دارد.

اسلام با در نظر گرفتن همه ابعاد وجودی بانوان، حقوقی متناسب با قدرت بدنی و روحی زنان به آنها اعطا کرده است که مختصراً به آنها می‌پردازیم:

حق ازدواج؛ زنان در انتخاب شوهر خود آزاد اند و تنها دختران باکره برای ازدواج به اجازه پدر نیاز دارند که این هم به مصلحت خودشان است.

حقوق اقتصادی از قبیل: حق استقلال مالی؛ یعنی مالک دارایی‌های خود هستند چه مجرد باشند چه متأهل.

بعد از ازدواج حق مهریه و نفقه دارند؛ مهریه نشانه صداقت مرد در ازدواج و تضمین مالی برای زن و نفقه مایحتاج زندگی از قبیل خوراک، پوشاک، مسکن و لوازم منزل را شامل می‌شود. یکی دیگر از حقوق زنان حق ارث است که در جایگاه‌های مختلف میزان آن متفاوت است، در مقام خواهری با برادران مساوی و در جایگاه دختری نصف فرزندان پسر است.

حقوق اجتماعی و سیاسی، که به موجب آن در اموری مانند: بیعت، هجرت، جهاد و از این قبیل هم سهم دارند. مثال بارز آن حضرت زهرا (س) هستند که در همه عرصه‌ها پیشگام و پرافتخارند.

در بعضی موارد زن حق طلاق دارد: یکی در مواردی که شوهر به مدت طولانی غائب است و نه نفقه می‌دهد و نه طلاق، در این صورت حاکم شرع می‌توان طلاق زن را بگیرد. یا زن بعد از ازدواج عیوبی را در شوهر ببیند، مثلاً متوجه شود توانایی جنسی ندارد یا مرد عقل خود را از دست بدهد؛ در این صورت‌ها زن حق فسخ ازدواج دارد. مورد دیگر اینکه، زن در ضمن عقد شرط کند که از طرف مرد وکالت داشته باشد برای طلاق، در این صورت زن می‌تواند ازدواج را تمام کند.

این اصل که زنان و مردان در رسیدن به مقامات معنوی و اوج بندگی باهم برابر اند، بسیار قابل اهمیت است.

●پیشنهاد : مشخص است که این موضوع دارای ابعاد بیشتری است و می شود به طور وسیع به آن پرداخت.امید است فعالان اجتماعی و دینی در این مسیر تصویری درست و جامع از حقوق زنان ارائه دهند.

تقدیم به ساحت مقدس پیامبر اکرم(صل الله علیه و آله) و مادر گرامی حضرت آمنه (س) و همسر با عظمت حضرت خدیجه (س) و دختر ایشان ، حضرت فاطمه ی زهرا (سلام الله علیها) که سرور زنان دوعالم اند. تقدیم می کنم به امام محمد صادق (علیه السلام) رئیس مذهب و مادر گرامی ایشان و مولا و سرور ما امام زمان روحی لک الفداء و مادر مهربان ایشان.

فهرست منابع

*قرآن کریم

- ۱- پاینده. ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران، دنیای دانش، ۱۳۸۲
- ۲- حر عاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه، جلد ۱۴، بیتا.
- ۳- حسینی، سید ابراهیم، حقوق خانوادگی زن، دفتر نشر معارف، تابستان ۱۳۸۹.
- ۴- حق شناس، جعفر، زن در خانواده، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۱
- ۵- دری نجف آبادی، قربانعلی، زن، خانواده و جامعه، دانشگاه اراک، ۱۳۹۵.
- ۶- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، بیتا.
- ۷- سیدی جر بندی، رقیه، مشارکت اجتماعی زنان از منظر قرآن و روایات، کتاب مبین، ۱۳۹۰
- ۸- عظیمی، زهرا، نگاهی به حقوق زن در اسلام، بی نا، ۱۳۸۶
- ۹- فضل الله، سید محمد حسین، اسلام، زن و جستاری تازه، قم، موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۳
- ۱۰- قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، جلد ۳، تهران، دار الکتب الاسلامی، ۱۴۱۲
- ۱۱- کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، چ ۱۵، تهران، شرکت انتشار با همکاری بهمن برنا، ۱۳۷۱
- ۱۲- مومن، بهرامی، محمد رضا، قدرت الله، نظام سیاسی اجتماعی اسلام، اداره آموزشهای عقیدتی سیاسی، ۱۳۸۰
- ۱۳- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، جلد ۴، بیجا، بیتا.
- ۱۴- مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، تهران، نشر صدرا، ۱۳۸۷
- ۱۵- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب اسلامی، جلد ۲، ۱۳۷۴
- ۱۶- نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل، جلد ۱۴، بیتا، بیجا.

۱۷-نوری، یحیی، حقوق زن در اسلام و جهان، چ ۶، نوید نور، ۱۳۸۵.

۱۸-وارث، فرخ السادات، مقام زن در اسلام، پرتال جامع علوم انسانی(ensani.ir)

۱۹-(farsi.khamenei.ir) نیم نگاهی به حقوق زن در اسلام